

KUUSALU KAHE RAHVALAULIKU ELS MIKIVERI JA ANN TOOTSELI LAULUREPERTUAARI VÕRDLUS

Hilja Kokamägi

Eesti kirjanduse ja rahvaluule ring.

Juhendaja v.-õp. U. Kolk

Rahvaluule on töötava rahva traditsiooniline vaimne kunstilooming, mis oluliselt tekib ja levib suuliselt ning peegeldab seda keskkonda, milles ta tekib ja levib.

Rahvalooming levib enamasti anonüümselt, sest esialgne autor pole jättnud endast mingit märki ja seetõttu toimivad selle loomingu kasutajad temaga kui enda omaga, andes algselt personaalse loomingu kolektiivse laadi. Seega on rahvalooming individuaalse ja kolektiivse loomingu ühtsus.

Rahvaluule on pidevas muutumisprotsessis, mis on seotud rahvalauliku kui loova isikuga. Rahvaluulel on küll kontroll ja suunaja kuulajaskonna näol, aga kuulajad ei saa kõik üksikult midagi muuta: muutusi saavad nad sisse tuua koostöös nende laulikutega, kes saavad ühtlasi uue loomingu vastuvõtjaks ja edasikandjaks. Seega osutub traditsioonilise loomingu muutjaks ja kuulajate soovidele ning meeoludele kohandajaks laulik, kes just siin toobki esile enda kui improvisaatori võimed ja vajutab traditsioonilisele loomingu ühtlasi oma püseri.

Seni ei ole rahvaluuleteaduses küllalt tähelepanu pööratud laulikule kui autorile. Laulikut on peetud lihtsalt traditsiooniliste, kunagi loodud laulude edasikandjaks ja kordajaks. See vaatekoht pole kooskõlas rahvalaulu tegeliku arenemise käiguga. Kolektiivse traditsioonilise loomingu varieerimine, s. o. muutmine, täiustamine ja kohandamine kolektiivi huvidele ja maitsetele ongi tõstnud rahvaluule kunstiliselt kõrgele tasemele. Selline lihvimisprotsess on kestnud aastakümneid, koguni aastasadu.

Hinnates rahvalaulikute loovat osa ja jälgides rahvaloomingu arenemist teel kunstilisele täiusele, on eriti vajalik uurida laulikuid. Lauliku repertuaari võrdlus vastava kihelkonna ja ka teiste maa-alade traditsiooniga aitab selgitada lauliku isikliku improvisatsiooni osa üldises laulutraditsioonis. Üksikute laulikute võrdlus aga näitab vastavate laulikute isikupärast ilmet.

Käesolev töö ongi katse võrrelda temaatiliselt kaht Kuusalu laulikut: Els Mikiveri ja Ann Tootselit.

Els Mikiverist on kodanliku Eesti päevil üliõpilane L. Senner teinud seminaritöö „„Vana kandle” III osas esineva lauliku Els Mikiveri laulurepertuaari paralleelvärsside analüüs” Selles töös on antud E. Mikiveri kõigi laulude üldarv, üksikvärsside, kahe-, kolmekordsete jne. paralleelvärsside arv ning näidatud, mitmes laulus mitu vastavat värssi või värsirühma esineb. Ann Tootselist on tehtud umbes samasugune ja samaaegne seminaritöö „Laulik Ann Tootseli laulud rahvalaulude kogus „Vana kannel” III” See töö on esitatud tabelite kujul, kus on näidatud „Vana kandle” III osa iga viie laululiigi värsside arv, paralleelismita, ühe, kahe jne. paralleelvärssiga värsirühmad.

Käesoleva töö materjaliks on kõik „Vana kandle” III osas sisalduvad E. Mikiveri ja A. Tootseli laulud, mis moodustavadki kogu nendelt kirjutatud repertuaari. Töös kasutatavate tüüpide nimetused on võetud „Vana kandle” III osast. Iga laulu nimetuse järel antakse nurkklaambrites laulu järjekorranumber „Vana kandle” III osa järgi.

Kuusalu kihelkond¹ oli juba varakult asustatud, kuid ranniku koloniseerimine toimus peamiselt XV ja XVI sajandil. Pärast Põhjasõda rändas hõredasti asustatud Kuusallu rohkesti soomlasi, aga ka eestlasi sisemaalt jt. Seoses 1856. a. talurahvaseaduse kehtestamisega oli ka Kuusalus rahutusi, mida kasutas prohvet Maltsvet (J. Leinberg), kes 1859. a. sinna saadeti. Talumatust mõisaorjusest pääsemiseks tekkis maltsvetlastel mõte Krimmi rännata, mis saigi teoks 1861.—1862. a. 1880-ndail aastail siirdus suur hulk Kuusalu maaproletariaadist ning ka talupidajaist Kaukaasiasse ja Ingerisse. Ingeris ostsid ja jaotasid mõnikümmend perekonda Simititsa mõisa, millest kujunes kõige eeskujulikum eesti asundus Venemaal. Asunduses oli oma kool, harrastati laulu ja muusikat ning võeti osa kodumaa laulupidudest. Eriti hoogsalt tegeldi rahvalaule kogumisega.

Kuusalu randlased pidasid endistel aegadel „jäguehtuid” Nii noored kui vanad kogunesid õhtuti kuhugi peresse, kus jutustati jutte, mõistatati mõistatusi, lauldi ja lõbutseti. Ka talvised võrgukudumise perioodid andsid võimalust laulmiseks ja jutuvestmiseks. Tähtsamaks kooskäimise paigaks noortele oli kiigeplats. Seal kii-guti, lauldi, tantsiti ja mängiti pillilugusid. Lauldi ka koos karjas käies ja ühisel mõisatööl. Eriti tähtsal kohal olid Kuusalus pulmalaulud, mis saatsid keerukat pulmakombestikku.

Els Mikiver (rahvasuus Migivor) sündis 29. sept. 1824. a. Kuusalu kihelkonnas Kiiu-Aabla külas talulapsena. 1846. a. abiellus Els Virve külas Tõnu Mikiveriga. Neil oli neli last. Kui nende täiskasvanud lapsed asusid oma perekondadega Simititsasse, siis läk-

---

¹ Andmed vt. „Vana kannel” III (H. Tampere).

sid Els ja Tõnu kaasa ning elasid oma vanema poja Jaani talus. Seal lõppes aastal 1900 Els Mikiveri elutee.

Ann Tootsel (kirikukirjades Tootselg) pärines nimekast Kröönvalkide laulikute soost. Ann sündis 19. okt. 1840. a. Tapurla külas Kadapikul, kus ta isa Jürg Kröönvalk oli vabadikuks. 1861. a. abiellus Ann sama küla Oja vabadiku Mart Tootseliga. Hiljem rändavad nemadki Simititsasse. Tootselid olid ärksamaid inimesi Kuusalus.

Töölaulud

Töölaule on levinud laialt kogu eesti keelealal, sest töö moodustas meie hoolsate ja töökate esivanemate elu peamise sisu. Töölauludes kajastavad rahva materiaalsed elutingimused, peamised tööd, töötegemise viisid ja lõpuks ka tööetika.

Karjane ja kari. Mainitud teemal on Mikiveril neli („Karjase põli” [739], „Karjase pühapäev” [741], „Oma ja võõras kari” [622], „Perenaine ootab karja” [629]) ja Tootselil kuus laulu („Karja ülesajamine” [621], „Oma ja võõras kari” [623], „Karja söötmine” [620], „Karjakellad” [628], kaks varianti laulust „Perenaine ootab karja” [630, 631]) Mikiveri lauludes „Karjase põli” ja „Karjase pühapäev” kujutatakse kaasatundvalt karjase rasket elu. Tootseli „Karja ülesajamine” langeb sisult kokku Mikiveri laulu „Oma ja võõras kari” esimese osaga. Huvitav on märkida, et laulutüübis „Perenaine ootab karja” sarnaneb Tootseli esimene variant rohkem Mikiveri kui ta enda teise variandiga. Tootseli variandis näib perenaisel siiski olevat suurem puudus piimast ja võist.

Lüpsilaulud. Tootseli „Lehmalüpsmine” [633] on tüüpiline lüpsilaul.

Põllumehe kiitus.¹ Põllutööd kui kõige kindlamat elatusvahendit ülistatakse Mikiveri lauludes „Püss ei elata” [636] ja „Kured panevad kulda” [646].

Lõikuslaulud. Lõikusest on Mikiveril laul „Lõikuseõlu” [649], milles õhutatakse lõikajaid rutem töötama, et saaks uudseviljast kiiremini õlut ja saia. On tähelepanev lõikuslaulude vähesus.

Kalamees, kalapüük, meremees. Mikiveril on kalapüügist vaid üks laul „Kalapüük” [574], mis on n. ö. raamlaul. Tootseli variandil [575] puudub niisugune algus ja ka lõpus on erinevusi. Meremehe rasket elust räägib Tootseli laul „Meremehe tundmatu saatus” [568].

Nõudepesemine. Antud teemal on Mikiveril laul „Anumate puhtus” [84].

Arstimine. Siia kuulub Tootseli laul „Loomade arstija” [618].

Töökus ja tööetika. Töökusest ja tööetikast on Mikiveril laulud „Suvel palju tööd” [639], „Kured panevad kulda”

[647], mis ei sarnane eespool mainitud samanimelise lauluga, ja „Heinaajal haige” [673]. Esimene laul on hoogne ja optimistlik, kahes järgmises räägitakse laisast, kes suvel ei viitsi töötada, talvel on aga mehine sööma. Tootseli lauludes taunitakse laiskust („Neiud kodu laisad” [676] ja „Rannarahvas laisk” [679]).

Mikiveri laulus „Õhtu ootamine” [666] näeme väsinud orja soovi puhkama heita.

Töölaule on Mikiveril (13) ja Tootselil (12) peaaegu ühepalju, kuid temaatiliselt on siin Mikiver rikkam, käsitledes seitset töölaulude alateemat Tootseli viie kõrval; ainult kolm neist leiduvad mõlemal.² Varieerumine on neil siiski võrdlemisi tugev. Tootseli armsaimaks töölaulude teemaks on kari. Põllutöödest pole ta laulnud. Nappi käsitlemist leiab ta lauludes kalapüük, millist teemat vastu ootusi ongi rannarahva juures liiga vähe harrastatud. Selle põhjuseks võiks ehk pidada uskumusi, millega oli seotud kalapüük ja üldse merele minek. Mikiver näib peaaegu võrdselt armastavat karja- ning töökuse ja tööeetika teemat. Tal leiab käsitlemist ka lõikustöö, kuigi mitte täieliku, tavalise lõikuslauluna. Vaatamata oma randlasest päritolule on Mikiver pühendanud paar laulu ka põllumehele. Mikiveri töölauludes on palju optimismi ja usku paremasse ellu, mida võib saavutada korraliku töötamisega. Tootseli töölauludes võib märgata rohkem manitsusi.

Ühiskondlike vahekordade ja orjuse laulud

Raske orjatöö rõhus sajandeid meie esivanemaid ega saanud jätta mõju avaldamata nende laululoomingule. Ühiskondlike vahekordade ja orjuse laulud peegeldavad eri klasside vastuolusid ja on seega ühiskondliku võitluse rõlvaks.

Nekruti ja sõjalauludest võib mainida Mikiveri laulu „Riia rikkumine” [67].

Vaeslapselaulud. Mikiver räägib vaeslapselaulus („Varajane vaeslaps” [735], „Puude kasvandik” [747], „Tuule tuba” [734], „Tütre palk” [39], „Kivine kakk” [739], „Kodu metsas” [745]), kuid peaaegu iga laul käsitleb vaeslapselapse rasket elu iseküljest. Tootseli vaeslapselaulud on: „Vihatud vaeslaps” [730], „Tules magamine” [732], „Mis teol tehakse” [685], „Ema haul” [33], „Kivine kakk” [734] ja „Kodu metsas” [744]. „Tules magamine” on liitlaul, mille domineerivamaks osaks on laulutüüp „Vara vaeslapses jäänud” ja sellepärast oleks parem antud varianti ka vastavalt nimetada. „Mis teol tehakse” on samuti liitlaul, mille nimetus on ebaõnnestunult antud viimase motiivi järgi, kuna põhiosa moodustab laulutüüp „Kes koju ootab” Selles laulus pole vaeslapseteema küll otseselt esitatud, kuid seda võib oletada, sest kojutulija hellitajad on loomad ja esemed.

Ori ja orjus. Orjusest laulab Mikiver neljas („Põrgu

² Vt. I tabel, lk. 69.

mõis" [690], „Palve sakstele" [686], „Orja uni" [736], „Sundija sulane" [699]) ja Tootsel kolmes laulus („Põrgu mõis" [691], „Ori lahkub" [701], „Saks ei luba naist" [359]). „Põrgu mõisa" Mikiveri variant on ilmekam ja ühiskondlikult teravam kui Tootseli variant. „Palve sakstele" ja „Saks ei luba naist" on võrdlemisi lähedased üldtuntud variantidele.

Kubjas. Kupjast on Mikiveril laul „Lindude õlu" [603]. Kubjas jäetakse õllejoomisele kutsumata ja lõpus pilgatakse teda.

Teoline. Siia alarühma tuleb paigutada Mikiveri laul „Vane mate radadel" [657] ja Tootseli „Ennemuistne elu" [772]. Viimases mõeldakse arvatavasti nüüdse parema elu all teorjuse aega.

Saks. Tootseli laulus „Saksad põrgusse" [696] soovitakse saksu põrgusse ja talupoegi taeva.

Rikas ja vaene. Mikiveri laulu „Toida või tapa" [661] võib paigutada siia alarühma, kui lähtuda vaese, sõltuva inimese ja peremehe vahekorrast, mis näibki siin olevat olulisem kui vendade vahekord, kuigi algusvärssides räägitakse vennast. Mikiveri laulus „Halval ajal sündinud" [710] näidatakse, et laps on sündinud nii kehvast majas, et teda pole saadud isegi pesta. Rikkast ja vaesest laulab Tootsel lauludes „Lahke laulumees" [75] ja „Übe ja halb" [707]. Viimased laulud pole kaugeltki selle alarühma tavalised esindajad.

Peremees ja sulane. Tootseli „Hollandi sulane" [698] on ilmselt katkend pikemast laulust.

Laim ja solvamine. Mikiveri laulus „Ei arvatud meheks" [714] peegeldub sügav solvumine. Tootseli „Laimaja sajatuses" [723] paljastatakse laimajat ja saadetakse talle õiglaselt mürgine sajtus. Tootseli laulus „Oodati hooraks" [197] on tütarlastest põhjendamatult halba oodatud. Peaaegu täiesti kokkulangevad on Mikiveri ja Tootseli variandid laulutüübis „Üteldakse kurjaks" [717, 718].

Pilge. Pilkelauludest on Tootselil „Võtaksin orja" [702], „Vaene vald linna ligidal" [693] ja „Liigsõja" [722].

Valetamine. Siia kuulub Tootseli laul „Valelik ütleb karja kadunud" [624].

Uhkus. Uhkuse vastu on suunatud Tootseli laul „Ei hooli uhkeist" [122].

Tüli. Antud teemat käsitleb Tootsel laulus „Elagem tülita" [125].

Ühiskondlike vahekordade ja orjuse lauludes on Mikiveril ja Tootselil tunduv lahkuminek nii vastava repertuaari arvus kui ka teemade valikus. Mikiveril on 17 Tootselil aga 23 käsitletava liigi laulu. Tootsel erineb siin Mikiverist juba oma temaatika rikkuse poolest: ta käsitleb ühtteistkümmend, Mikiver seitset teemat, kusjuures peale nekruti- ja kupjateema käsitleb Tootsel kõiki Mikiveri teemasid ning lisab neile veel kuus erinevat teemat, mis on küll peamiselt ühe lauluga esindatud.³ Sarnaseid laule on, vaata-

³ Vt. II tabel, lk. 70.

mata suurele laulude hulgaile, siiski vähe (4). Tootsel armastab rohkem ühiskondlikke paheid teravamalt paljastavaid laule ning kasutab rohkem pilget ja sajatusi. Mikiveri laulud on leplikuma iseloomuga. Nii avaldub juba temaatilisel võrdlusel Tootseli võitlevam iseloom, milles teatav osa on kindlasti Tootseli päritolul vabadikuperekonnast.

Loodus ja loomad

Meie regivärsilised looduslaulud on tihedalt seotud talupoja töö ja tegevusega, sest loodus oli meie esivanematele elatusvahendite hankimise otseseks allikaks. Lauludes on looduse käsitus tihedalt läbi põimunud lauliku meeoleude, töö ja ühiskondlike teemadega. N. ö. „puhtaid” looduslaule, mis üksnes vaatleksid või kirjeldaksid loodust või selle ilu, meil peaaegu ei ole.

Tuul. Tuulest räägib Mikiveri laul „Tuuled toovad kalu” [564].

Linnud. Varesest on Mikiveril laul „Vares ootab hobuse surma” [608]. Tootsel aga laulab käost kahes peaaegu sarnases variandis „Kägu kukub karjasele” [601, 602], mis on pigem töölaul.

Loomad. Mikiver manitseb siga laulus „Siga suvel suureline” [617].

Külm. Töötava orja külmetamisest välistöödel on Tootselil laul „Käed külmetavad” [561].

Kalad. Siia kuuluvad Tootseli laulud „Kalajõgi” [573] ja „Võrgud meres” [577].

Meri. Tootseli „Mere kündmine” [578] on ähvardus merele, kui ta kalu ei anna.

Lumi. Tootseli laulus „Reesõit uue lumega” [594] on lumest ja reetegemise motiivid tihedalt põimunud.

Looduslauludes on Mikiveri ja Tootseli erinevus teemade valikus võrdlemisi suur. Ühised laulud puuduvad täiesti. Tootselil on kuus looduslaulu viiel alateemal ja Mikiveril kolm looduslaulu, kusjuures iga laul on eri teemal. Ühine on neil üks teema.⁴ Tootseli looduslaulud on lähedased töölauludele. Tema kägu kukub karjasele, külm teeb liiga töotajale, lumega on seotud ree tegemine jne. Arvestades Tootseli suuremat looduslaulude hulka ja rikkalikumat temaatikat, võib Tootselit kahtlemata pidada suuremaks looduse sõbraks kui Mikiveri.

Lapsepõlv, kodu, noorus

Raskel orjuse ajal oli inimesele lapsepõlv ja varajane noorus, millal isakodu katus teda varjas ja ema arm hellitas, ainsaks mure-tuse ja rõõmu ajaks. Seda aega on laulikud ülistanud oma lauludes.

⁴ Vt. IV tabel, lk. 70.

E m a j a l a p s. Mikiveri laulud „Memme vaev” [4] ja „Marjad emale” [5] on väga südamlikud. Hoopis teist pilti näeme Tootseli laulus „Kasvatus asjata” [34].

V a n e m a d j a l a p s. Mikiveri lauludes „Lihane linn” [28, 29], „Hiline” [35], „Hool ja mure” [23, 24, 25] ning „Neiu surm” [20] kajastub vanemate ja lapse õrn vahekord. Tootsel näitab „Kiidutütres” [6] vanemate pimedat armastust oma tütre vastu.

K o d u. Mikiveri laulus „Kes koju ootab” [9] räägitakse armastuse ja suure soojusega kodust. „Kodu käimas” [14, 15, 16] on Mikiveril kaks ja Tootselil üks variant, kuid nad on sisult täiesti erinevad ja sellepärast tuleb neid käsitleda eraldi lauludena. Mikiveri laulus „Millal saan omile” [13] väljendub kojuigatsus. Kodu puudutab Tootsel veel lauludes „Hobuse ostjad” [61] ja „Tütart oodatakse koju” [7].

Õ d e j a v e n d. Mikiveri laul „Vikat haavab venda” [640] näitab õe hoolitsevat suhtumist vennasse.

Õ e d. Tootseli laulus „Õe õpetamine” [37] avaldub õdede halb vahekord.

N e i u. Neiu laulab Mikiver kolmes („Ehitud neiu” [117], „Päält näha neitsi” [318], „Õhtu ilu” [146]) ja Tootsel kuues laulus („Päike paistab pärjale” [118], „Mets neiude vahel” [132], „Ihaldatav neiu” [205], „Neiud loodud poiste mureks” [262], „Langenud neiu” [317], „Õhtu ilu” [148]). „Õhtu ilu” on Mikiveril ja Tootselil võrdlemisi sarnane.

N o o r u s. Siia alarühma võiks paigutada Tootseli laulud „Kaua karjas käinud” [60], „Hoolimatu poiss” [71], „Poiss küsib viina” [73], „Ei tule videvikule” [76] ja „Iluaeg” [128], mis on sisult Mikiveri variandiga [127] täiesti sarnane. „Iluaegas” kutsutakse nende lõbutsema, sest abielus pole neil selleks enam aega.

Selles laululiigis on Mikiveril ja Tootselil suur sarnasus nii laulude arvus kui ka teemade valikus. Lapsepõlvest, kodust ja noorusest on Mikiveril viisteist ja Tootselil seitseteist laulu. Mõlemad on puudutanud kuut alateemat, kusjuures viis neist on sarnased. Ühiseid laule on neil kaks.⁵ Kuigi mõlemad laulavad samadel teemadel, on nende laulud suuresti erinevad. Mikiveri lauludest õhkub soojust ning armastust vanemate ja kodu vastu. Tootsel aga laseb teha lapsel etteheiteid kasvatusel pärast, õed ei saata hästi läbi ja kodu teema on tal seotud rohkem töö kui tunnetega. Noorusaega ei puuduta ta peale nende ühise laulu ka kuigi õrnalt. Selles liigis tuleb selgesti esile Mikiveri laulurepertuaari õrnem ja lüürilisem olemus.

Armastus ja abielu

Armastus- ja abielulaulus kajastub perekonna tähtsus patriarhaalsete joontega talupojauhiskonnas, perekonna loomise soov ja abielunaise raske olukord.

⁵ Vt. IV tabel, lk. 70.

Kosjade ootamine. Mikiveri lauludes „Kosilased sur- nud” [275] ja „Peiu hobune” [284] avaldub neidude soov abi- elluda. Antud alaliiki võiks paigutada ka Mikiveri laulu „Metsast mehele” [311] ning tinglikult Tootseli laulu „Kosjad kodu” [228]. Tootseli teine laul „Neiu igatseb meest” [310] on humoristlik.

Kosjaminek. Kosjaminekust on juttu Mikiveri lauludes „Pulmade ettevalmistusi” [265], „Kolm hobust” [281] ja „Vend ostab ehteid” [267]. Viimases laulus liitub kosjateemaga veel õe halvustav suhtumine venna abiellumisse. Tootselil on kosja- minekust laul „Naine sureb teele” [306]. „Pulmaehted ostmata” [270, 271] on nii Tootselil kui ka Mikiveril. Selles laulus pole küll otseselt juttu kosjaminekust, kuid siiski avaldub siin noormeeste soov abielluda.

Kosilase sotsiaalne seisund. Siia kuuluvad Toot- seli laulud „Ei lähe ilusale mehele” [246] ja „Saksa asemel san- dile” [245], kus soovitakse saksa meheks. Vastupidist näeme tema laulus „Kasvas sulase naiseks” [227].

Kosilase ja kositava omadused. Soovitakse väär- tuslikku ja noort kosilast, kositavalt aga nõutakse virkust, nagu näitavad Mikiveri laulud „Ei korja kõlkaid” [231], „Vana ja noor mees” [255] ning „Kosilane laisas talus” [296].

Kaebus üksinduse pärast. „Laulust „Õösi üksi” [355, 356] on Mikiveril kaks küllaltki varieerunud varianti.

Õpetus kosimisel. Mikiveril on kolm õpetuslaulu kosi- lasele („Kosilase kingitused” [287], „Ära võta linnast naist” [302], „Ära võta ilusat naist” [300]) ja Tootselil kaks õpetuslaulu („Jumal hoidku joodikust” [251], „Ära võta ilusat naist” [301]).

Minia mehekodus. Mikiveri laul „Minia meelevald” [350] on lähedane Tootseli laulule „Ei andnud andeid” [351].

Mees ja naine. Mehe ja naise vahekorda kajastavad mõningal määral Mikiveri laulud „Must naine” [336] ja „Halb abielu” [339]. „Kaasa kaugel” [220] ja „Neiupaelad” [263] ei kuulu otseselt siia, aga nad ei sobi ka mujale. Tootselil on laulud „Kui kaasa teaks” [223] ja ka „Neiupaelad” [264].

Armastus. Armastuslauludeks võib pidada Tootseli laule „Marjatooja” [325], „Pole oma hulgas” [219] ja „Armastas teist” [324].

Lesk. Lesest on Tootselil laul „Lemmekad lesknaised” [207].

Perekond. Tootseli laulus „Ei käinud asjata saunas” [331] avaldub ema rahulolu oma perekonnaga.

Armastus- ja abielulauludes on Tootsel temaatiliselt rikkam. Mikiver on käsitletud seitset ja Tootsel kümnet teemat. Laulude arvus pole vahe kuigi suur (Mikiveril 20, Tootselil 17) Ühiseid alateemasid on neil selles laululiigis viis ja ühiseid laule kolm, millel on väikesi erinevusi.⁶ Selgub, et ühiste teemade valik polegi vähene, hoopis erinev on aga nende teemade käsitus. Miki-

⁶ Vt. V tabel, lk. 71.

veri kosjateemades on rohkem igatsust. Tootseli kosjalauludes leidub kohati huumorit. Tootselil on ka mõned armastuslaulud, mis meenutavad küll rohkem Mikiveri laulikulaadi.

Pulmalaulud ⁷

Pulmalaule võib nimetada tavandilauludeks, sest nad on seotud pulmakommetega. Õieti on nad kommete saatjad. See ongi põhjuseks, miks pulmalaulud on osutanud visamat vastupanu aja muutustele ja säilinud kohati veel tänapäevani. Pulmalaule tuleb vaadelda seoses kommetega ja klassifitseerida vastavalt pulmatseremooniatele. Pulmadesse kutsuti tavaliselt kuulsamad laulikud nii peiu kui ka mõrsja poolt; sel kombel kujunesid pulmad tihti suureks lauluvõistluseks.

Mikiveril on nelikümmend üks pulmalaulu ja Tootselil kaks-kümmend. Ühiseid laule on neil kuus. Mikiveri pulmalauludes kajastub kogu pulmatraditsioon. Ta algab pulmade esimese põhilise etapi — saaja sissesõiduga, puudutab järgnevalt kõiki peamisi tseremooniaid ja lõpetab külaliste ärasaatmisega. Tema pulmalaulude rohkus ja mitmekesisus lubab täie õigusega pidada teda suureks pulmalaulikuks. Tootselil on pulmalaule vähem ja puuduvad laulud pulmade algusosa kohta. Tema laulude enamik puudutab pulmi peiukodus, kus iga kombe kohta on tal põhiliselt üks laul. Repertuaari jälgides ei saa Tootselit pidada pulmalaulikuks.

Laul ja laulik

Meie esivanemate elu ja töö oli lähedalt seotud lauluga ja sellepärast on arusaadav, et palju laule on pühendatud laulule ja laulikule. Laulik oli lugupeetud isik külas, tema jagas rõõmu ja meelelahutust ning ülistas end ja oma laulu hoogsais värssides.

L a u l i k. Laulikust on Mikiveril laulud: „Hobu ja sadul” [154] (mille sobivamaks nimetuseks oleks „Lauliku mure”), „Suude sulg” [161] (mille nimetus on ebamäärane), „Kurb laulik” [168], „Pulmades laulikuks saanud” [139], „Arg laulik” [172] ja „Sõna-võtjad” [178]. Tootselil on laulikust viis laulu: „Lauliku soost” [136], „Endine hääl” [165], „Laulikud väsivad” [179], „Pulmades laulikuks saanud” [142] ja „Arg laulik” [173]. Laulu „Pulmades laulikuks saanud” Tootseli variant erineb tunduvalt Mikiveri variandist.

L a u l u v õ i m. Laulu ülisuurest võimust on Mikiveril laulud „Puud nõtkuvad laulust” [156] ja „Laulu võim” [157].

L a u l u d e r o h k u s. Selle rühma esindajaks on Mikiveril laul „Palju sõnu” [158].

---

⁷ Pulmalaule ei võeta käesolevas artiklis lähemale vaatlusele.

Nagu näha, pole Mikiver ja Tootsel laulu ja lauliku teemat käsitletud kuigi rikkalikult. Eriti napp on selles osas Tootseli repertuaar. Ta on laulnud ainult laulikust (5 laulu) Mikiver on puudutanud kolme alateemat üheksas laulus. Ühiseid laule on neil kolm.⁸ Vaatamata laulude vähesele arvule on repertuaari sarnasus siin võrdlemisi suur. Lauliku kuju pole nende esituses kuigi optimaalne ega lõbus, pigem vastupidi: kurb ja tõsine.

Pühad ja lõbustused

Pühade ja lõbustuste laulud on enamasti ühenduses kalendri-
liste tähtpäevadega. Need on suurelt osalt tavandilaulud, olles seotud kommetega. Eriti levinud kollektiivseks lõbustuseks oli kiigel käimine. Kiigetraditsiooniga olid välja kujunenud spetsiaalsed kiigelaulud.

Kiigelaulud. Mikiveril on kolm kiigelaulu: „Kiige katsumine” [102], „Kiik tahab kindaid” [166] ja „Kiigel kartlik” [112].

Mardilaulud. Mikiveri „Mardilaul” [87] ei sarnane sugugi Tootseli samanimelise lauluga [89].

Kadrilaulud. Mikiveri „Kadrilaul” [95] sarnaneb kohati ta oma „Mardilauluga”

Pühad ja peod. Siia kuuluvad Mikiveri laulud „Igal ajal pidu” [77] ja „Pühad teevad mustaks” [85] ning Tootseli „Tabanilaul” [57].

Tantsulaulud. Mikiveril leidub ka üks tantsulaul — „Ristitants” [78].

Mikiveril on vaadeldav laulude liik võrdlemisi mitmekesine (viie alaliigiga esindatud) Tootselil aga hoopis tagasihoidlikum (kaks alaliiki). Kokku on selles liigis Mikiveril 8 ja Tootselil 2 laulu. Mikiveri vaadeldavad laulud, eriti kiigelaulud, on rõõmsad ja lähedased üldisele traditsioonile, Tootseli laulud aga just kauge. Ühiseid laule Mikiveril ja Tootselil selles liigis ei ole. Võib arvata, et Mikiver on olnud tihedamalt seotud lõbustuste ja pidustustega kui Tootsel.

Mängulaulud

Meie esivanemad veetsid pühade ja pidude ajal aega ka laulumängudega. Neid mängu ei mänginud ainult noored, vaid tihti ka vanemad inimesed. Laulumänge harrastati just talvel, eriti jõulude ajal, kui ei pääsenud loodusse lõbutsema. Seega võiks mängulaulud paigutada ka „Pühade ja lõbustuste” rühma, kuid et nad on seotud mängulise elemendiga ning moodustavad seega meie rahvaloomingus erilise osa, siis on otstarbekam nad eraldada eri liiki.

⁸ Käsitletava ja järgnevate laululiikide puhul pole toodud tabeleid, sest väike laulude ja teemade arv seda eriti ei nõua.

Dialoogilised. Dialoogilisi mängulaule on Mikiveril kolm: „Hanemäng” [787], „Hobusemäng” [793] ja „Sõelamäng” [810].

Dialoogita. Dialoogita mängulaule on Mikiveril kuus („Rikka ja vaese mäng” [814], „Leigarimäng” [819], „Seatapmismäng” [796], „Suure lamba mäng” [798], „Aiamäng” [790], „Nõelamäng” [807]) ja Tootselil kaks („Aiamäng” [791], „Nõelamäng” [808]). Tootseli variandid on märksa ebatäielikumad kui Mikiveri omad.

Mikiveril on üheksa ja Tootselil kaks mängulaulu, mis sarnanevad Mikiveri vastavate lauludega, kuigi nad on hoopis lühemad. Mikiveri mängulaulud on lõbusad ja kohati humoristlikud. Laulukute kohta võime teha sama järelduse, mis eelmiseги liigi puhul.

Kahjuks puuduvad mängudel peale „Nõelamängu” ja „Rikka ja vaese mängu” mängimise seletused. Sellepärast ei olnud võimalik mängulaule liigitada mängude liikumisvormide järgi.

Lastelaulud ja loodushäälte imitatsioonid

Lastelaulud ja loodushäälte imitatsioonid moodustavad primitiivseima osa meie rahvaluules. Lastelaulud on sisult lastele lähedased ja suurelt osalt loodudki laste endi poolt. Nad on seotud mängulise tegevusega.

Mikiveril on kolm lastelaulu („Suits” [783], „Liiri-lõõri” [777], „Kits karja” [781]) ja Tootselil kaks („Meri õue all” [780], „Suits” [784]). Tootseli „Suitsu” variant sarnaneb küll sisult Mikiveri vastava variandiga, kuid erineb värsside arvu ja järjekorra poolest.

Mõlemal laulikul esinevad mõned lastelaulud, kuid loodushäälte imitatsioonid puuduvad täiesti. Vaatamata vähesele laulude arvule on neil siin siiski üks sarnane laul ja ka teised laulud on lähedased, mis on küll tingitud rohkem antud liigi omapärast kui laulikute sarnasusest.

Naljalaulud

Meie esivanemate huumorimeel avaldus mõnikord otseselt lauludes — naljalauludes, mis on tavaliselt lühikesed, ilma sügavama mõtte ja sisuta laulukesed.

Mikiveril on kaks („Imelik sõit” [592], „Täid kaladeks” [571]) ja Tootselil kolm naljalaulu („Uurijale” [728], „Vanad naised hundiks” [729], „Tapurla talud” [681]).

Mikiver ja Tootsel mõlemad on mõningal määral harrastanud naljatlevat sõnademängu. Mikiveri naljalaulud on lõbusamad ja süütumad kui Tootselil. Tootseli naljast tungib kohati läbi pilge.

Nõidussõnad

Nõidussõnade ehk loitsuluule tekkimise aluseks on usk looduse üleloomulikkusse ja arvamus, et looduse olendeid on võimalik mõjutada sõnajõuga. Loitsuluule pole seega luule sõna otseses mõttes, vaid on tarbeluule. Loitse esitatakse üksinda ja meloodiata, sugestiivse deklamatoorsusega.

Tõrjesõnad. Tõrjesõnadest on Mikiveril „Vihtlemine” [824] ja „Sina lammas, mina hunt” [848].

Parandussõnad. „Villad haavule” [833] on roosisõnad, „Kust tuli lendva” [835] on lendvasõnad ja „Sina üks kord, mina kaks korda” [838] on sõnad pistete vastu.

Nõidussõnad esinevad ainult Mikiveri repertuaaris, Tootselil pole neid; see ei ütle aga, et ta neid ei teadnud — ta ilmselt ei avaldanud neid.

Lüro-epilised laulud⁹

Eesti rahvaluules puuduvad puhteepilised laulud. Meil on küll rida rahvalaule, kus antakse edasi mingi sündmustik, kuid olulisele kohale jääb siiski lüüriiline element. Sellepärast nimetataksegi neid laule lüro-epilisteks.

Lüro-epilised laulud on meil üldiselt tuttavaks saanud tüübinimetuste järgi, ja et neid on vähe, siis pole mõtet temaatiliselt liigitada alaliikidesse. Eraldada võiks sündmustikku tavalises järjekorras edasiandvaist lauludest korduslaulud.

Mikiveril on kuusteist ja Tootselil kümme lüro-epilist laulu. Korduslaule on Mikiveril neli, Tootselil kaks. Ühiseid laule on kolm, millest üks on korduslaul. Mikiveri lüro-epilised laulud on palju pikemad ja seega ka terviklikumad kui Tootselil. Mikiveri lüro-epilised laulud on tuntumad, tavalisemad tüübid.

Kokkuvõte

Jälginud Els Mikiveri ja Ann Tootseli laulurepertuaari liikide kaupa, selgub, et mõlemal laulikul on kõik regivärsiliste rahvalaulude liigid esindatud (välja arvatud loodushääle imitatsioonid ja nõidussõnad). Valitseb ligilähedane tasakaal ka üksikuisse liikidesse kuuluvate laulude arvus. Lähemal vaatlusel selguvad aga nende küllaltki suured erinevused ning laulikute eri laad. Kõige suurem on vahe pulmalaulude arvus, mida Mikiveril on pool rohkem. Tunduv vahe on ka ühiskondlike vahekordade ja orjuslaulude arvus, milles Tootsel on kuue laulu võrra ees. Lüro-epilisi laule on Mikiveril rohkem, samuti ka pühade ja lõbustuste ning mängulaule. Teistes liikides on laulude arvuline vahe võrdlemisi väike.¹⁰

⁹ Lüro-epilisi laule käesolevas artiklis lähemalt ei käsitleta.

¹⁰ Vt. VI tabel, lk. 71.

Mikiveri kogu laulurepertuaari arvilisi vahekordi jälgides paistab silma ta suur pulmalaulude hulk, mis lubab õigusega anda talle pulmalauliku nimetuse. Tema seltskondlikkust toestab ka ta pühade, lõbustuste ja mängulaulude suhteliselt suur hulk ja rõõmus laad. Tootseli laulurepertuaaris saavutavad esikoha ühiskondlike vahekordi käsitlevad laulud, kus ta paljastab küllaltki teravalt mitmesuguseid ühiskondliku elu väärnähtusi. Tema töölaudki on tõsisemad ning loodus on tal seotud tööga. Lapsepõlvest, kodust ja noorusest lauldes peatub Tootsel rohkem viimasel ja esineb siingi kriitikuna. Mikiver aga laulab kodust ja vanemaist suure soojuse ning armastusega. Mikiver on ka märksa rohkem harrastanud pikki lüro-eepilisi laule. Kuigi mõlemal laulikul on võrdlemisi palju ühiseid teemasid igas laululiigis, on nende teemade käsitus siiski erinev ega ole neil ka kuigi palju kokkulangevaid laulutüüpe ega peaaegu ühtki täiesti kattuvat või ligidast varianti. Võiks veel lisada, et Mikiveri laulutüübid on üldiselt rohkem tuntud, lähedasemad üldisele traditsioonile, kuna Tootselil on mõned võrdlemisi ebatavalised tüübid ja variandid. Tootseli laulude hulgas võib märgata ka mitmeid laule, mis on seotud mingi konkreetse sündmuse või kohaga. Sellest võiks järelduda Tootseli suurem isikliku improvisatsiooni osa.

Vaatamata puudulikele andmetele laulikute elust ja sotsiaalsest seisundist võib laulurepertuaari järgi otsustada, et Mikiver on elanud paremais majanduslikes tingimustes ja olnud rõõmsama hingelaadiga kui Tootsel. Viimane on vabadiku tütre ja naisena näinud rohkem elu varjukülgi, mis on vajutanud purustamatu pitseri tema olemusele ja laululoomingule.

LISA

1 tabel

T e e m a d	Mikiver	Tootsel
Karjane ja kari	4	6
Lüpsilaulud		1
Põllumehe kiitus	2	
Lõikuslaulud	1	
Kalamees, kalapüük, meremees	1	2
Nõudepesemine	1	
Arstimine		1
Töökus ja tööeetika	3	2
Väsimus	1	
Kokku:	13	12

II tabel

Teemad	Mikiver	Tootsel
Nekruti- ja sõjalaulud	1	
Vaeslapselaulud	6	6
Ori ja orjus	4	3
Kubjas	1	
Teoline	1	1
Saks		1
Rikas ja vaene	2	2
Peremees ja sulane		1
Laim ja solvamine	2	3
Pilge		3
Valetamine		1
Uhkus		1
Tüli		1
Kokku:	17	23

III tabel

Teemad	Mikiver	Tootsel
Tuul	1	
Linnud	1	1
Loomad	1	
Külm		1
Kalad		2
Meri		1
Lumi		1
Kokku:	3	6

IV tabel

Teemad	Mikiver	Tootsel
Ema ja laps	2	1
Vanemad ja laps	4	1
Kodu	4	3
Ode ja vend	1	
Oed		1
Neiu	3	6
Noorus	1	5
Kokku:	15	17

V tabel

T e e m a d	Mikiver	Tootsel
Kosjade ootamine	3	2
Kosjaminek	4	2
Kosilase sotsiaalne seisund		3
Kosilase ja kositava omadused	3	
Kaebus üksinduse pärast	1	
Opetus kosimisel	3	2
Minia mehekodus	1	1
Mees ja naine	4	2
Armastus		3
Lesk		1
Perekond		1
Kokku:	19	17

VI tabel

T e e m a d	Mikiver	Tootsel
Töölaulud	13	12
Ühiskondlike vahekordade ja orjuse laulud	17	23
Loodus ja loomad	3	6
Lapsepõlv, kodu ja noorus	15	17
Armastus ja abielu	19	17
Pulmalaulud	41	20
Laul ja laulik	9	5
Pühad ja lõbustused	8	2
Mängulaulud	9	2
Lastelaulud ja loodushäälte imitatsioonid	3	2
Naljalaulud	2	3
Nõidussõnad	5	
Lüro-epilised laulud	16	10
Kokku:	160	119

СРАВНЕНИЕ РЕПЕРТУАРОВ ДВУХ НАРОДНЫХ ПЕВИЦ — ЭЛЬС МИКИВЕР И АНН ТООТСЕЛЬ — ИЗ КУУСАЛУ

Хилья Кокамяги

Кружок эстонской литературы и фольклора.

Руководитель ст. препод. У Колык

Резюме

В процессе изучения народных песен внимание исследователей все более привлекает творческая личность их создателей и исполнителей. Народный певец является не только носителем традиций, не только пассивным передатчиком уже сложившегося фольклора, — он творчески перерабатывает и совершенствует созданное его предшественниками. Сравнительное изучение репертуаров отдельных народных певцов и певиц помогает нам выяснить ту роль, которую играет в их творчестве самостоятельная импровизация.

Настоящее исследование посвящено сравнительному тематическому анализу репертуаров народных певиц бывшего Куусалу-ского прихода — Эльс Микивер и Анн Тоотсель. Изучаемые материалы взяты из сборника «Vanapannel» («Старый каннель») III.

В репертуар обеих певиц входят трудовые песни, песни об общественных отношениях и рабстве, песни о природе, о детстве, песни о родном доме, о молодости и любви, песни о браке и свадебные песни, праздничные и увеселительные песни, игровые песни, песни о пении и певце, детские песни, подражания голосом природы, шуточные и лиро-эпические песни, т. е. весь известный нам песенный материал эстонского фольклора, за исключением заклинаний, которые встречаются лишь в репертуаре Э. Микивер.

Однако при ближайшем рассмотрении в диспозиции тематики обеих народных певиц обнаруживаются значительные различия. Эти различия обусловлены как социальным положением певиц, так и их личным вкусом. Э. Микивер пользовалась известностью в особенности как исполнительница песен, связанных со свадебным обрядом. С ее слов записано много свадебных, а также игро-

вых, праздничных и увеселительных песен. Лирический характер ее творчества особенно ясно сказывается в песнях о родном доме, о детстве и молодости. В исполнении А. Тоотсель записано больше песен, отражающих общественные отношения, и песен о рабстве, в которых резко разоблачаются социальные несправедливости. Тяжелые условия жизни дочери и жены бобыля наложили свою печать на песенный репертуар А. Тоотсель.